

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ОПТИМИЗИРАНЕ РЕЖИМА НА ПЛАЩАНИЯТА ОТ ПУБЛИЧНОТО ПЕНСИОННО ОСИГУРЯВАНЕ ПРИ ИНВАЛИДНОСТ В БЪЛГАРИЯ¹

Доц. д-р Пламен Йорданов
Ас. д-р Йордан Йорданов
Докторант Жанета Ангелова²

Резюме

Направен е опит за аргументиране на тезата, че в условията на разгръщаща се система от социални плащания и координирано институционално взаимодействие в рамките на социалната защита се очертава необходимостта от преосмисляне на социалната философия на плащанията при инвалидност, отпускани от публичното пенсионно осигуряване. Проучването на възможностите за развитие на организационната рамка на публичните пенсии за трудова дейност при инвалидност в контекста на системния характер на социалните плащания в България е и основната цел на изследването, във връзка с което се поставят следните конкретни задачи: проучване на теоретико-методологическите аспекти на социалната сигурност и социалнозащитните системи в съвременното общество; изследване на практикоприложните аспекти на социалната сигурност и системите за социална защита в съвременното общество; изследване спецификата на закрилата при инвалидност в контекста на рисковата диференциация на системите за социална защита; проучване на националната идентичност и осигурителния профил на закрилата при инвалидност в България; преценка на необходимостта и възможностите за развитие на организационната рамка на плащанията от публичното пенсионно осигуряване при инвалидност в България. Резултатите от изследването позволяват да бъдат очертани насоките за оптимизиране организационната рамка на плащанията от публичното пенсионно осигуряване при инвалидност в България с потенциал за повишаване равнището на предоставяните пенсии в рамките на разполагаемия ресурс.

Ключови думи: социална сигурност, социална защита, социално осигуряване, пенсионно осигуряване, пенсии за инвалидност.

JEL: H55.

¹ Разработката интерпретира част от резултатите от научноизследователската работа, осъществена в изпълнение на дейностите по Проект № 12/2020 „Възможности за оптимизиране режима на плащанията от публичното пенсионно осигуряване в контекста на системните връзки между социалните плащания и услуги при инвалидност в България” към ИНИ на СА „Д. А. Ценов“ - Свищов.

² Студията е разработена съвместно от авторите под общата редакция на доц. д-р Пл. Йорданов.

OPPORTUNITIES FOR OPTIMIZING THE REGIME OF PAYMENTS FROM THE STATUTORY PENSION INSURANCE FOR DISABILITY IN BULGARIA

Assoc. Prof. Plamen Yordanov, PhD

Assist. Prof. Yordan Yordanov, PhD

PhD student Janeta Angelova

Abstract

An attempt has been made to argue **the thesis** that in the conditions of an unfolding system of social payments and coordinated institutional interaction within the framework of social protection, there is a need to rethink the social philosophy of disability benefits provided by the statutory pension insurance. The study of opportunities for development of the organizational framework of public pensions for labour activity in case of disability, in the context of the systemic nature of social payments in Bulgaria, is also the **main aim** of the research, in the connection with which the following specific **tasks** are set: study of the theoretical and methodological aspects of social security and social protection systems in modern society; study of the practical and applied aspects of social security and social protection systems in modern society; study of the specifics of disability protection in the context of risk differentiation of social protection systems; study of the national identity and the social insurance profile of the disability protection in Bulgaria and assessment of the need and opportunities for development of the organizational framework of payments from the statutory pension insurance for disability in Bulgaria. The results of the research enable to outline guidelines for optimizing the organizational framework of payments from the statutory pension insurance for disability in Bulgaria with the potential to increase the level of pensions within the available resources.

Keywords: social security, social protection, social insurance, retirement provision, invalidity pensions.

JEL: H55.

Увод

Овластяването на неблагоприятните последици от рисковете, в т.ч. и инвалидността, стои в основата на постигането на желаната социална сигурност и същевременно е основен приоритет на провежданата социална политика в съвременното общество. Показателни в това отношение са и последните официално оповестени от Евростат³ данни (за 2017 г.) – делът

³ Евростат. (Ausgaben: wichtigste Ergebnisse [SPR_EXP_SUM]).

на разходите за социална защита средно за страните от Европейския съюз (ЕС-28) в произведения Брутен вътрешен продукт е 27,8%, а предоставяните социални плащания, като форма на специфични интервенции в случаи на настъпила инвалидност, представляват 7,23% от общите разходи за социална защита.

Инвалидността е един от рисковете, при чието настъпване се предоставят плащания и от социалноосигурителната система на България. По данни от официалната статистика за 2018 г. разходите за плащания при инвалидност (пенсии, добавки за чужда помощ и помощи за профилактика и рехабилитация) за сметка на фондовете на ДОО (без фонд „Пенсии, несвързани с трудова дейност“) представляват, съответно, 7,88% от общите разходи за социална защита и 108,13% от общите разходи за социална защита при инвалидност⁴.

Обект на изследване в настоящата разработка е системата от социални плащания и услуги при инвалидност, а **предмет** – организационно-икономическите характеристики на плащанията при инвалидност, отпускани от публичната пенсионноосигурителна система на България. Направен е опит за теоретико-методологическа обосновка и емпирична аргументация на **тезата**, че в условията на разгръщаща се система от социални плащания и координирано институционално взаимодействие в рамките на социалната защита се очертава необходимостта от преосмисляне на социалната философия на плащанията при инвалидност, отпускани от публичното пенсионно осигуряване. Проучването на възможностите за развитие на организационната рамка на публичните пенсии за трудова дейност при инвалидност в контекста на системния характер на социалните плащания в България е и основната **цел** на изследването, във връзка с което се поставят следните конкретни **задачи**:

- Проучване на теоретико-методологическите аспекти на социалната сигурност и социалнозащитните системи в съвременното общество;
- Изследване на практикоприложните аспекти на социалната сигурност и системите за социална защита в съвременното общество;
- Изследване спецификата на закрилата при инвалидност в контекста на рисковата диференциация на системите за социална защита;
- Проучване на националната идентичност и осигурителния профил на закрилата при инвалидност в България;
- Преценка на необходимостта и възможностите за развитие на организационната рамка на плащанията от публичното пенсионно осигуряване при инвалидност в България.

В опит за аргументиране на представената теза, за постигане на целта и за изпълнение на конкретните изследователски задачи са използ-

⁴ Изчислено по данни от НСИ (Разходи за социална защита) и НОИ (Статистически годишник „Пенсии” - по години), (Демография, икономика и социално осигуряване 2019 г. (динамични редове). Статистически справочник).

вани традиционните за съвременното научно изследване методи – исторически метод; сравнителен метод; метод на анализ и синтез; метод на експертните оценки; метод на наблюдението; метод на моделирането; статистико-математически методи, прилагани в традиционната кабинетна и иновативната дигитална среда. Систематизирана е и е визуализирана статистическа информация, извлечена от официални публикации на НОИ, НСИ, Евростат и др., общодостъпни към момента на извършване на проучванията. Предвид различията в сроковете за обобщаване и оповестяване на информацията, ретроспективното изучаване е съобразено с възможностите за постигане на съпоставимост на данните и резултатите от изследването.

1. Теоретико-методологически аспекти на социалната сигурност и системите за социална защита в съвременното общество

Удовлетворяването на потребностите в пълното им многообразие стои в основата на нормалното човешко съществуване и възприемането на сигурността и несигурността в контекста на пълноценната социализация на индивидите в обществото⁵. Едновременно с това, обаче, то изисква постоянен достъп до ресурс, което му придава и съответните специфични икономически измерения. На тази основа могат да бъдат очертани и съответните общи икономически измерения на:

- сигурността, възприемана като перманентно гарантиран достъп до ресурс по начин и в обем, позволяващи удовлетворяване на потребностите, а с това и постигане на желаното нормално съществуване и социализация на индивидите в обществото;

- несигурността, възприемана като обективно съществуваща опасност, при настъпване на определени събития, разполагаемият ресурс да се окаже недостатъчен за удовлетворяване на персоналните потребности в степен и обем, позволяващи нормално съществуване и социализация на индивидите в обществото.

Обективното съществуване на рисковете, чието евентуално настъпване традиционно се свързва с настъпването на последици с неблагоприятен характер, превръща несигурността в неизменен атрибут на човешкото ежедневие, а нейното осъзнаване предполага (и изисква) предприемането на адекватни действия, насочени към постигане на желаното състояние на

⁵ Проблемите на сигурността, несигурността и социализацията на индивидите в обществото провокират оправдан изследователски интерес и, в една или друга насока и с различна степен на задълбоченост, са разглеждани от отделни автори (Димова, 1999, стр. 21 и сл.) или авторски колективи (Илиев, Б., Д. Врачовски, Р. Ерусалимов, Пл. Йорданов, В. Василев, С. Пантелеева, Ан. Панева, 2011, стр. 9 и сл.).

сигурност чрез овладяване (по подходящ начин) на съществуващата несигурност.

Като цел на провежданата социална политика⁶ постигането на социална сигурност може да бъде разглеждано като резултат от функционирането на системата от социалнозащитни дейности (системата за социална защита), изградена във всяко общество. Социалната защита, в най-общ план, следва да бъде възприемана като съвкупността от всички организирани обществени и частни действия, извършвани с цел гарантиране възможностите за удовлетворяване на общественозначимите и признати социални потребности на членовете на обществото на равнище, съобразено с обективните икономически възможности. От позициите на споделените отговорности в процеса на овладяване на несигурността и постигане на желаната социална сигурност, обаче, разбирането за социална защита е възможно и логично да бъде ограничено единствено до съвкупността от организирани действия, насочени към гарантиране възможностите за удовлетворяване на общественозначимите и признати социални потребности на членовете на обществото на равнище, съобразено с обективните икономически възможности, провеждани от обществото във формалните рамки на публични или частни институции.

Представени по този начин, действията по овладяване на несигурността и постигане на сигурността имат общ, абстрактен характер, който добива конкретни измерения в конкретните ситуации – в условията на настъпило събитие (кореспондиращо с т.нар. фактори на несигурността), специфично персонално потребление (кореспондиращо с т.нар. зони на несигурността и на сигурността) и обем на разполагаемия ресурс за неговото удовлетворяване (кореспондиращо с координираната съвкупност от предприемани действия на индивидуално, колективно и обществено равнище, възприемани и като своеобразен фактор на сигурността в контекста на проявлението на рисковете като фактори на несигурността). Това дава основание да се твърди, че предоставяната социална защита има ясно изразен системен характер, а при изучаването на нейната проблематика е наложително да бъде прилаган системен подход, като се има предвид следното:

- Социалната защита се превръща в един от атрибутите на съвременното общество, а доколкото има отношение към доходите и прераз-

⁶ Изразените становища относно спецификата на проявление и целите на социалната политика и съдържателните характеристики на системата за социална защита кореспондират както с вече добилите широка популярност становища на Т. Брайкова (Брайкова, 2000), Д. Димова (Димова, Социална политика, 2000), Б. Атанасов (Колектив, 1994) и др., така и с методологически документи, регламентиращи конкретни аспекти на статистическото изучаване на социално-икономическите проблеми на общественото развитие (Методология. Европейска система за интегрирана статистика на социалната защита.).

пределението, дотолкова нейното провеждане следва да бъде разглеждано в контекста на сложните връзки и взаимозависимости с икономическата система и системата на публичните финанси;

- Социалната защита е насочена към комплексно овладяване на неблагоприятните последици от проявлението на социалните рискове (болест, майчинство, инвалидност, старост, смърт, безработица) при използване на подходящ икономически и неикономически инструментариум, но с ясно изразен икономически фундамент, при което се проявяват специфични връзки и взаимозависимости между рисковоориентираните социалнозащитни дейности;

- Икономическият фундамент на провежданата социална защита изисква едновременното координирано съществуване и взаимно допълване на рисковоориентираните социалнозащитни дейности, при което се проявяват специфични връзки и взаимозависимости между техните типови организационно-икономически форми – осигуряване, обезпечаване и подпомагане⁷;

- Икономическият инструментариум на провежданите рисковоориентирани социалнозащитни дейности предполага едновременното координирано съществуване и взаимно допълване на институционализирани престации с ясно изразени еднотипен социален характер и насоченост, но с различни икономически смисъл и съдържание, при което се проявяват специфични връзки и взаимозависимости между парични обезщетения, пенсии, помощи и услуги;

- Едновременното координирано съществуване и взаимно допълване на предоставяните престации (парични обезщетения, пенсии, помощи и услуги) провокира проявлението на специфични връзки и взаимозависимости – както по отношение на тяхното относително автономното технологично обслужване в рамките на администриращата институция, така и по отношение на координиращия процес на институционално взаимодействие в рамките на системата за социална защита.

⁷ Съдържателните характеристики на осигуряването, обезпечаването и подпомагането, като основа за прокарване на необходимото организационно-икономическо разграничаване между тях, са изследвани от Ив. Кацаров (Кацаров, 1957, стр. 109 и сл.), Д. Димова (Димова, Социална политика и социално осигуряване, 1993, стр. 57 и сл.) и Здр. Георгиев (Георгиев, Здр., Пл. Йорданов, 2001, стр. 151 и сл.).

2. Практикоприложни аспекти на социалната сигурност и системите за социална защита в съвременното общество

През 1952 г., с приемането на Конвенция № 102 за социална сигурност (минимални стандарти)⁸, Международната организация на труда предлага своеобразна систематизация на проблемните области на социалната сигурност и по същество структурира базовия обхват на системите за социална защита в девет области – медицински грижи, плащания при болест, плащания при безработица, плащания при старост, плащания при трудова злополука, плащания за семейства за отглеждане на деца, плащания при бременност и раждане, плащания при инвалидност и плащания при загуба на средства за издръжка поради смърт на издържащ семейството негов член.

Постигането на желаната социална сигурност в така очертаните проблемни области интегрира в себе си индивидуалната сигурност и безспорно е израз на споделената (но не и неограничена) отговорност на обществото и държавата, материализирана чрез взаимното допълване на трите основни взаимнодопълващи се организационно-икономически форми (осигуряване, обезпечаване и подпомагане). Специфичната комбинация от посочените организационни форми, координирана по икономическата логика на т. нар. модели на социална сигурност⁹, по същество придава национална идентичност на системите за социална защита в контекста на стопанското развитие, заетостта, доходите и измеренията на стандарта на живот. Специфичният организационен облик на социално-защитните системи е предопределен от степента, в която осигуряването и/или обезпечаването се проявяват като икономически фундамент на търсената социална сигурност, при поддържащата роля на подпомагането в процеса на овладяване на несигурността, принципно насочено както към отпускане на плащания в минимален размер в случаите, когато разполагаемият ресурс (в т.ч. и с източник осигуряването или обезпечаването) се окаже недостатъчен за гарантиране на базовото ниво на потребление, така и към организиране и предоставяне на социални услуги в подкрепа на лицата при удовлетворяване на специфични техни потребности.

⁸ Ратифицирана със закон, приет от 40-то Народно събрание на 30 май 2008 г. (Конвенция № 102 на Международната организация на труда за социална сигурност (минимални стандарти), 1952 г.)

⁹ В хода на своята изследователска работа Д. Димова обобщава съдържателните характеристики на четири икономически модела на социалната сигурност – либерален, колективно-либерален, доходопропорционален и модел на държавно обезпечаване (Димова, Социална политика и социално осигуряване, 1993, стр. 57 и сл.).

Показателни в това отношение са и данните, официално оповестявани в обобщение на извършваните статистически наблюдения на функционирането на системите за социална защита¹⁰:

- общите разходи за социална защита в 28-те страни – членки на Европейския съюз (2013–2020 г.) през 2017 г. са в размер 4 290 901,96 млн. € и представляват 27,8% от произведения Брутен вътрешен продукт, а разходите за социална защита на глава от населението са в размер 8 382,69 € (вж. Таблица 1.);

Таблица 1
БВП и разходи за социална защита в страни от ЕС (2017 г.)

Общност/страна		БВП (млн. €)	БВП (на глава, €)	Разходи за социална защита (млн. €)	Разходи за социална защита (на глава, €)	Разходи за социална защита (общо, % от БВП)
EU-28 (2013-2020)		15 433 149,4	30 120	4 290 901,96	8 382,69	27,8
Чехия	CZ	194 132,9	18 330	35 569,39	3 357,36	18,3
Дания	DK	292 408	51 140	94 016,66	16 308,24	32,2
Германия	DE	3 259 860	39 440	965 332,23	11 678,77	29,6
Естония	EE	23 857,7	18 130	3 805,99	2 889,05	16,0
Ирландия	IE	300 386,9	62 550	44 553,24	9 267,66	14,8
Франция	FR	2 297 242	34 250	781 798,09	11 692,16	34,0
Хърватия	HR	49 094,4	11 890	10 592,03	2 564,75	21,6
Люксембург	LU	56 814,2	95 170	12 430,41	20 844,65	21,9
Полша	PL	467 312,9	12 160	94 631,03	2 491,94	20,3
Словения	SI	42 987,1	20 820	9 727,84	4 707,66	22,6
Словакия	SK	84 532,2	15 540	15 387,08	2 828,91	18,2
Финландия	FI	225 933	41 020	69 089,84	12 543,06	30,6
Швеция	SE	480 025,5	47 730	137 944,29	13 715,29	28,7
Обединено кралство	UK	2 363 109,3	35 780	620 630,71	9 395,12	26,3

Източник: Евростат. (BIP und Hauptkomponenten (Produktionswert, Ausgaben und Einkommen)); (Bruttoinlandsprodukt zu Marktpreisen (Jeweilige Preise, Euro pro Kopf)); (Ausgaben: wichtigste Ergebnisse [SPR_EXP_SUM]).

- общият размер на разходите за институционализирани социални плащания, извършани от социалнозащитните системи в страните от ЕС - 28, е 4 127 852,43 млн. € (вж. Таблица 2) и представлява 96,2% от общите разходи за социална защита (вж. Таблица 3);

¹⁰ Представената статистическа информация в тази и в следващите таблици е за страни, избрани в хода на работата по реализацията на проекта в зависимост от произведения брутен вътрешен продукт (общо и на глава от населението), разходите за социална защита (в % от произведения БВП и на глава от населението) и разходите за социална защита при инвалидност (в % от общите разходи за социална защита и на глава от населението).

Таблица 2
Плащания от системата за социална защита в страни
от ЕС (млн. €, 2017 г.)

Общност/страна	Общо	С преценка на нуждата	Без преценка на нуждата	В парична форма	В натурална форма
EU-28 (2013-2020)	4 127 852,43	488 597,86	3 639 254,57	2 670 070,27	1 457 782,16
Чехия	CZ	34 521,63	715,18	33 806,45	22 807,8
Дания	DK	90 027,48	32 851	57 176,47	51 017
Германия	DE	925 018,21	116 578,76	808 439,46	564 488,03
Естония	EE	3 746,3	30,53	3 715,77	2 579,27
Ирландия	IE	42 678,25	11 747,49	30 930,75	26 287,13
Франция	FR	728 168,94	80 276,99	647 891,95	460 014,35
Хърватия	HR	10 417,67	500,31	9 917,36	6 756,8
Люксембург	LU	12 232,99	498,72	11 734,27	8 408,13
Полша	PL	91 579,13	4 449,38	87 129,74	70 918,78
Словения	SI	9 572,06	817,17	8 754,89	6 218,5
Словакия	SK	14 965,34	603,61	14 361,73	9 805,55
Финландия	FI	67 914,32	4 584,66	63 329,66	41 776,98
Швеция	SE	135 188,63	3 212,84	131 975,8	71 293,71
Об. кралство	UK	616 262,29	102 645,45	513 616,83	372 726,16

Източник: Евростат. (Tabellen pro Leistungen - alle Funktionen [SPR_EXP_FTO_custom_82314]);

Таблица 3
Плащания от системата за социална защита в страни от ЕС (% , 2017 г.)

Общност/страна	Дял на социалните плащания от системата за социална защита				
	в общите разходи за социална защита	с преценка на нуждата в общия размер на социалните плащания	без преценка на нуждата в общия размер на социалните плащания	в парична форма в общия размер на социалните плащания	в натурална форма в общия размер на социалните плащания
EU-28 (2013-2020)	96,2	11,84	88,16	64,68	35,32
Чехия	CZ	97,054	2,07	97,93	66,07
Дания	DK	95,757	36,49	63,51	56,67
Германия	DE	95,824	12,6	87,4	61,02
Естония	EE	98,432	0,81	99,19	68,85
Ирландия	IE	95,792	27,53	72,47	61,59
Франция	FR	93,14	11,02	88,98	63,17
Хърватия	HR	98,354	4,8	95,2	64,86
Люксембург	LU	98,412	4,08	95,92	68,73
Полша	PL	96,775	4,86	95,14	77,44
Словения	SI	98,399	8,54	91,46	64,97
Словакия	SK	97,259	4,03	95,97	65,52
Финландия	FI	98,299	6,75	93,25	61,51
Швеция	SE	98,002	2,38	97,62	52,74
Об. кралство	UK	99,296	16,66	83,34	60,48

Източник (в т.ч. и изчисления по данни от): Евростат. (Tabellen pro Leistungen - alle Funktionen [SPR_EXP_FTO_custom_82314]); (Ausgaben: wichtigste Ergebnisse [SPR_EXP_SUM]).

- в преобладаващата си част социалните плащания се отпускат без преценка на нуждата (3 639 254,57 млн. €) и в парична форма (2 670 070,27 млн. €). Тези плащания, отпуснати по логиката на организационно-икономическия механизъм на осигуряването или обезпечаването, представляват 88,16% от общия размер на отпусканите социални плащания. Плащанията, отпуснати в парична форма, представляват 64,68% от общия размер на социалните плащания (вж. Таблици 2 и 3);

- общият размер на приходите за социална защита в 28-те страни – членки на Европейския съюз през 2017 г. са в размер 4 505 137,75 млн. €, представляват 29,2% от произведения Брутен вътрешен продукт и „покриват“ 104,99% от общите разходи за социална защита. Делът на приходите от осигурителни вноски в общите приходи за социална защита в страните – членки на ЕС-28 е 55,02%, което свидетелства за преобладаващия контрибутивен характер на отпусканите социални плащания и водещата роля на публичното (най-вече) социално осигуряване в социалнозащитните системи. Страните, в които делът на приходите от осигурителни вноски е под 50% (Дания – 18,91%, Обединеното кралство – 37,27%, Ирландия – 39,18%, Финландия – 45,67% и Швеция – 47,1%), са страни, в които принципната роля на фундамент на националните социалнозащитни системи е отредена на обезпечаването и подпомагането (вж. Таблица 4).

Таблица 4
Приходи на системата за социална защита в страни от ЕС (2017 г.)

Общност/страна	Общо			От осигурителни вноски	
	Млн. €	в % от БВП	в % от общите разходи за социална защита	Млн. €	в % от общите приходи за социална защита
EU-28 (2013-2020)	4 505 137,75	29,2	104,99	2 478 709,62	55,02
Чехия CZ	37 489,64	19,6	105,40	28 061,74	74,85
Дания DK	104 914,21	35,9	111,59	19 842,4	18,91
Германия DE	1 025 817,53	31,6	106,27	668 011,05	65,12
Естония EE	3 711,71	15,6	97,52	2 858,3	77,01
Ирландия IE	48 901,38	16,5	109,76	19 158,75	39,18
Франция FR	787 868,32	34,3	100,78	474 666,73	60,25
Хърватия HR	11 357,25	23,1	107,22	6 813,53	59,99
Люксембург LU	13 722,09	24,2	110,39	6 890,05	50,21
Полша PL	95 159,8	20,4	100,56	65 371,56	68,7
Словения SI	9 590,6	22,3	98,59	6 669,71	69,54
Словакия SK	16 339,13	19,3	106,19	11 572,62	70,83
Финландия FI	70 446,18	31,2	101,96	32 174,93	45,67
Швеция SE	147 420,47	30,7	106,87	69 441,11	47,1
Об. кралство UK	695 811,97	29,4	112,11	259 315,64	37,27

Източник (в т.ч. и изчисления по данни от): Евростат. (Einnahmen nach Typen [SPR_REC_SUMT\$DEFAULTVIEW]); (Ausgaben: wichtigste Ergebnisse [SPR_EXP_SUM]).

3. Закрилата при инвалидност в контекста на рисковата диференциация на системите за социална защита

Като един от факторите на несигурността инвалидността се отличава с определени особености. Тя се свързва с трайното и стабилизирано вродено или придобито в резултат от болести и/или злополуки влошено здравословно и функционално състояние на лицата, което, при определени измерения, ограничава тяхната работоспособност и дееспособност, обуславя трайна или перманентна потребност от медицински грижи, лечение, медикаменти, изделия и др., и в немалка част от случаите е съпътствано от необходимостта от чужда помощ в ежедневието – при хранене, тоалет, хигиена и др. Последниците от настъпването на инвалидността могат да бъдат оприличени с негативните ефекти, съпътстващи настъпването на старостта. За разлика от старостта обаче, която настъпва постепенно, естествено и необратимо, инвалидността, като правило, е резултат от настъпването на случайни и вероятностни събития, каквито са обуславящите я болести и злополуки, и, понякога, може да бъде обратима, доколкото обективното състояние на увреденото лице дава основание да се счита, че е възможно пълно или частично възстановяване и реактивиране¹¹.

Така представена, инвалидността се превръща в сериозна заплаха за нормалното съществуване и социализацията на индивидите в обществото. Нейното настъпване, обуславящо, като правило, ограничения по отношение на работоспособността и възможностите за получаване на текущи доходи от труд при необходимост от удовлетворяване на новопоявили се специфични допълнителни потребности (както от медицинско и терапевтично, така и от лично естество – при обслужване в ежедневието, при придвиждане във и извън дома, при осъществяване на необходимите социални контакти и т.н.), твърде често, провокира и състояние на бедност. Това дава основание, инвалидността да бъде възприемана и като едно от основните предизвикателства пред системите за социална защита – ако не в чисто финансово, то най-вече в организационно отношение.

Закрилата при инвалидност може да бъде представена като онази част от системата за социална защита, чието функциониране е насочено към предоставяне на гаранции за нормално съществуване и възможност за социализация на индивидите в обществото в случаи на настъпила инва-

¹¹ Спецификата и основанията за обособяването на инвалидността, механизмите на нейното проявление и подходите към нейното оценяване в контекста на функциониране на социалнозащитните системи по един или друг повод са разглеждани от редица наши изследователи – Ив. Кацаров (Кацаров, Теория на общественото осигуряване. Част II, 1967, стр. 345 и сл.); Н. Павлов (Павлов, 1998, стр. 163 и сл.); Здр. Георгиев (Георгиев, Здр., Пл. Йорданов, 2003, стр. 24 и сл.); Й. Йотов (Йотов, 2000, стр. 133 и сл.) Мръчков, В. (Мръчков, 2019, стр. 253 и сл.; стр. 300 и сл.); Кр. Средкова (Средкова, 2012, стр. 441 и сл.).

лидност. Спецификата на неблагоприятните последици от инвалидността, отнасяни, в една или друга степен, към пълния кръг от зони на несигурност, изисква комплексни действия, облечени в икономическата организационна форма на подпомагане, обезпечаване и осигуряване (без да бъде коментирано тяхното администриране), условно обособени, както следва:

- при компенсиране на загубената възможност за получаване на обичайните доходи за издръжка (по презумпция – от труд) – най-вече чрез осигуряване и/или обезпечаване;

- при гарантиране достъп до необходимото лечение – най-вече чрез осигуряване (доколкото предоставянето на медицински грижи може да бъде част от класическото осигуряване при болест или престация по линия на обособеното здравно осигуряване) и/или обезпечаване (доколкото предоставянето на медицински грижи може да бъде за сметка на бюджетен ресурс);

- при удовлетворяване на допълнителни потребности – най-вече чрез обезпечаване (чрез отпускане на плащания, обвързани със специфични потребности, за сметка на бюджетен ресурс без подоходен тест) и подпомагане (чрез предоставяне най-вече на целеви помощи или при организиране на предоставяните социални услуги);

- при предотвратяване на социалното изключване в крайни случаи на хроничен недостиг на средства – най-вече чрез подпомагане.

Особеностите на инвалидността налагат, предоставяната закрила да удовлетворява императивните изисквания за комплексност, и то получавана не като сумарен, а като синергичен ефект в контекста на системния характер¹² на взаимодействието и взаимовръзките в рамките на провежданата социална защита, чрез рационално организиран оптимален пакет от плащания и услуги, обективизиран съобразно спецификата на конкретната ситуация. Това, от своя страна, предявява завишени изисквания както към оценката на инвалидността, така и към конкретиката на организационните решения на провежданите социалнозащитни действия.

По данни на Евростат разходите са социални плащания за инвалидност през 2017 г. в страните от ЕС – 28 са в размер 310 391,33 млн. € (вж. Таблица 5) и представляват 7,23% от общите разходи за социална защита (вж. Таблица 6). Социалните плащания при инвалидност, отпускани без преценка на нуждата (установявана с т.нар. подоходен тест), представляват 75,39% от общия размер на предоставяните социални плащания при инвалидност. Социалните плащания при инвалидност, отпускани в парична форма, представляват 70,35% от общия размер на предоставяните социални плащания при инвалидност.

¹² Съдържателните характеристики на системите и използването на системен подход при изучаване на социално-икономическите системи са разгледани от М. Андреева (Андреева, М., К. Каменов, 1995, стр. 36 и сл.) и Н. В. Спиридонова (Спиридонова, 2013, стр. 7 и сл.) и др.

Таблица 5
Социални плащания при инвалидност в страни от ЕС (млн. €, 2017 г.)

Общност/страна	Общо	С преценка на нуждата	Без преценка на нуждата	В парична форма	В натурална форма
EU-28 (2013-2020)	310 391,33	76 384,54	234 006,79	218 355,75	92 035,58
Чехия	CZ 2 201,66	0	2 201,66	1 943,29	258,37
Дания	DK 14 728,79	7 098,85	7 629,94	8 516,22	6 212,58
Германия	DE 78 694,46	21 042,58	57 651,88	47 059,27	31 635,19
Естония	EE 436,06	0	436,06	360,92	75,14
Ирландия	IE 2 370,09	1 560,13	809,96	2 267,81	102,29
Франция	FR 47 022,89	9 986,13	37 036,76	28 414,23	18 608,66
Хърватия	HR 1 097,28	112,44	984,84	959,14	138,14
Люксембург	LU 1 314,45	0	1 314,45	702,11	612,34
Полша	PL 6 684,34	165,07	6 519,26	5 918,17	766,17
Словения	SI 458,6	35,13	423,47	341,3	117,3
Словакия	SK 1 314,92	158,5	1 156,42	1 057,41	257,51
Финландия	FI 6 483,85	0	6 483,85	3 910,2	2 573,65
Швеция	SE 13 465,25	16,81	13 448,43	5 013,34	8 451,91
Об. кралство	UK 41 187,32	16 097,62	25 089,7	33 773,22	7 414,1

Източник: Евростат. (Ausgaben: wichtigste Ergebnisse [SPR_EXP_SUM]); (Tabellen pro Leistungen - Funktion Invalidität/Gebrechen [SPR_EXP_FDI_custom_47794]).

Таблица 6
Социални плащания при инвалидност в страни от ЕС (% , 2017 г.)

Общност/страна	Дял на социалните плащания при инвалидност				
	в общите разходи за социална защита	с преценка на нуждата в общия размер на социалните плащания при инвалидност	без преценка на нуждата в общия размер на социалните плащания при инвалидност	в парична форма в общия размер на социалните плащания при инвалидност	в натурална форма в общия размер на социалните плащания при инвалидност
EU-28 (2013-2020)	7,23	24,61	75,39	70,35	29,65
Чехия	CZ 6,19	0,	100,	88,26	11,74
Дания	DK 15,67	48,2	51,8	57,82	42,18
Германия	DE 8,15	26,74	73,26	59,8	40,2
Естония	EE 11,46	0,	100,	82,77	17,23
Ирландия	IE 5,32	65,83	34,17	95,68	4,32
Франция	FR 6,01	21,24	78,76	60,43	39,57
Хърватия	HR 10,36	10,25	89,75	87,41	12,59
Люксембург	LU 10,57	0,	100,	53,41	46,59
Полша	PL 7,06	2,47	97,53	88,54	11,46
Словения	SI 4,71	7,66	92,34	74,42	25,58
Словакия	SK 8,55	12,05	87,95	80,42	19,58
Финландия	FI 9,38	0,	100,	60,31	39,69
Швеция	SE 9,76	0,12	99,88	37,23	62,77
Об. кралство	UK 6,64	39,08	60,92	82,	18,

Източник: Евростат. (Ausgaben: wichtigste Ergebnisse [SPR_EXP_SUM]); (Tabellen pro Leistungen - Funktion Invalidität/Gebrechen [SPR_EXP_FDI_custom_47794]).

През същата 2017 г. регулярно извършваните парични плащания при инвалидност в страните от ЕС-28 са в размер 213 822,96 млн. € и представляват 68,89% от общите разходи за социални плащания при инвалидност (вж. Таблица 7).

Таблица 7
Регулярни парични плащания при инвалидност в страни от ЕС (2017 г.)

Общност/страна	Общо		С преценка на нуждата		Без преценка на нуждата	
	Млн. €	% от общите разходи за социални плащания при инвалидност	Млн. €	% от общите разходи за регулярни парични плащания при инвалидност	Млн. €	% от общите разходи за регулярни парични плащания при инвалидност
EU-28 (2013-2020)	213 822,96	68,89	161 211,33	75,39	52 611,62	24,61
Чехия CZ	1 870,89	84,98	1 870,89	100,00	0	0,00
Дания DK	8 051,66	54,67	952,81	11,83	7 098,85	88,17
Германия DE	46 381,73	58,94	30 692,31	66,17	15 689,42	33,83
Естония EE	360,9	82,76	360,9	100,00	0	0,00
Ирландия IE	2 267,81	95,68	773,86	34,12	1 493,95	65,88
Франция FR	27 642,7	58,79	18 028,8	65,22	9 613,9	34,78
Хърватия HR	955,2	87,05	844,47	88,41	110,73	11,59
Люксембург LU	678,53	51,62	678,53	100,00	0	0,00
Полша PL	5 799,17	86,76	5 683,83	98,01	115,35	1,99
Словения SI	333,88	72,8	330,67	99,04	3,2	0,96
Словакия SK	994,33	75,62	883,13	88,82	111,2	11,18
Финландия FI	3 910,2	60,31	3 910,2	100,00	0	0,00
Швеция SE	5 013,34	37,23	5 013,34	100,00	0	0,00
Об. кралство UK	32 250,77	78,3	22 867,26	70,90	9 383,51	29,10

Източник (в т.ч. и изчисления по данни от): Евростат. (Tabellen pro Leistungen - Funktion Invalidität/Gebrechen [SPR_EXP_FDI_custom_47794]); (Ausgaben: wichtigste Ergebnisse [SPR_EXP_SUM]).

Най-голям дял в разходите за социални плащания при инвалидност имат пенсиите. През 2017 г., по данни от Евростат, общият размер на разходите за пенсии за инвалидност в страните от ЕС-28 е 132 606,44 млн. €, което представлява 42,72% от общите разходи за социални плащания при инвалидност. Преобладава практиката на отпускане на пенсии за инвалидност без подоходен тест за преценка на нуждата (79,0% от общия разход за пенсии за инвалидност в страните от ЕС-28) – от проучените 14 страни единствено в Ирландия делът на отпуснатите пенсии за инвалидност с подоходен тест е по-висок (66,42% от общите разходи за пенсии за инвалидност в страната) в сравнение с дела на разходите за пенсии за инвалидност, отпускани без подоходен тест (вж. Таблица 8).

Таблица 8

Пенсии за инвалидност в страни от ЕС (2017 г.)

Общност/страна	Общо		С преценка на нуждата		Без преценка на нуждата	
	Млн. €	% от общите разходи за социални плащания при инвалидност	Млн. €	% от общите разходи за пенсии при инвалидност	Млн. €	% от общите разходи за пенсии при инвалидност
EU-28 (2013-2020)	132 606,44	42,72	27 852,71	21,00	104 753,73	79,00
Чехия	CZ 1 530,41	69,51	0	0,00	1 530,41	100,00
Дания	DK 919,62	6,24	0	0,00	919,62	100,00
Германия	DE 4 340,08	5,52	0	0,00	4 340,08	100,00
Естония	EE 286,19	65,63	0	0,00	286,19	100,00
Ирландия	IE 2 232,44	94,19	1 482,83	66,42	749,62	33,58
Франция	FR 24 723,81	52,58	9 613,9	38,89	15 109,91	61,11
Хърватия	HR 772,66	70,42	0	0,00	772,66	100,00
Люксембург	LU 414,68	31,55	0	0,00	414,68	100,00
Полша	PL 3 898,64	58,32	0	0,00	3 898,64	100,00
Словения	SI 130,82	28,53	0	0,00	130,82	100,00
Словакия	SK 834,47	63,46	1,83	0,22	832,64	99,78
Финландия	FI 3 019,79	46,57	0	0,00	3 019,79	100,00
Швеция	SE 4 402,45	32,69	0	0,00	4 402,45	100,00
Об. кралство	UK 28 686,16	69,65	9 383,51	32,71	19 302,66	67,29

Източник (в т.ч. и изчисления по данни от): Евростат. (Tabellen pro Leistungen - Funktion Invalidität/Gebrechen [SPR_EXP_FDI_custom_47794]); (Ausgaben: wichtigste Ergebnisse [SPR_EXP_SUM]).

През 2017 г., в страните от ЕС-28, значимата част от разходите за социални плащания при инвалидност се падат на¹³:

- разходите за помощ в домашна среда (33 990,57 млн. €, представляващи 10,95% от общите разходи за социални плащания при инвалидност и в преобладаващата си част (86,49%) отпускани без преценка на нуждата);

- разходите за плащания за т.нар. ранно пенсиониране (Vorruhestandsgeld bei geminderter Erwerbsfähigkeit) на лица с увреждания (32 504,87 млн. €, представляващи 10,47% от общите разходи за социални плащания при инвалидност и в преобладаващата си част (83,37%) отпускани без преценка на нуждата);

¹³ Източник (в т.ч. и изчисления по данни от): Евростат. (Tabellen pro Leistungen - Funktion Invalidität/Gebrechen [SPR_EXP_FDI_custom_47794]); (Ausgaben: wichtigste Ergebnisse [SPR_EXP_SUM]).

- разходите за настаняване на лица с увреждания (27 095,36 млн. €, представляващи 8,73% от общите разходи за социални плащания при инвалидност и в преобладаващата си част (72,24%) отпускани без преценка на нуждата);

- разходите за рехабилитация на лица с увреждания (24 423,87 млн. €, представляващи 7,87% от общите разходи за социални плащания при инвалидност и в преобладаващата си част (62,33%) отпускани без преценка на нуждата);

- разходите за плащания за обгрижване на лица с увреждания (21 299,73 млн. €, представляващи 6,86% от общите разходи за социални плащания при инвалидност и в преобладаващата си част (96,77%) отпускани без преценка на нуждата);

- разходите за регулярни плащания за икономическа интеграция на лица с увреждания (21 078,61 млн. €, представляващи 6,79% от общите разходи за социални плащания при инвалидност и в преобладаващата си част (75,23%) отпускани след подоходен тест за преценка на нуждата).

4. Национална идентичност и осигурителен профил на закрилата при инвалидност в България

Като цяло системата за социална защита в България следва общата логика на изграждане на социалнозащитните системи. В обхвата ѝ, видно от Методологията, използвана от НСИ, попадат интервенциите, под формата на социални плащания и услуги, отпускани за сметка на ресурсите на фондовете на Държавното обществено осигуряване, на професионалните и универсалните пенсионни фондове, на Националната здравноосигурителна каса и от застрахователните компании (във връзка с провежданото чрез тях допълнително здравно осигуряване), предоставяните здравни грижи, пряко финансирани от държавата, подпомагането на семейства с деца и мероприятията за закрила на детето, социалното подпомагане (в различните му форми), социалната интеграция на хората с увреждания, активните мерки за заетост, социалните стипендии за ученици и студенти, социалните услуги, извършвани от общините и социалните помощи и обезщетения и обезщетения, изплащани от работодателят (Описание на схемите за социална защита).

Показателни за функционирането на системата за социална защита в България са официално оповестените от НСИ данни, отнасящи се за периода 2014–2018 г. (вж. Таблица 9):

- разходите за социална защита постоянно нарастват и през 2018 г. достигат 18011,03 млн. лв., което представлява 16,42% от произведения Брутен вътрешен продукт в страната;

- делът на приходите от осигурителни вноски нараства и през 2018 г. достига 58,04% от общите приходи за социална защита;

- разходите за социална защита при инвалидност нарастват и през 2018 г. са в общ размер 1313,26 млн. лв., което представлява, съответно, 7,29% от общите разходи за социална защита и 1,20% от произведения Брутен вътрешен продукт.

Таблица 9

БВП, приходи и разходи за социална защита в България (2014 – 2018 г.)

Показател	2014 г.	2015 г.	2016 г.	2017 г.	2018 г.
БВП (Разходи за крайно използване, национално ниво, текущи цени, млн. лв.)	83857	89333	95092	102308	109695
Дял на приходите от осигурителни вноски в общите приходи за социална защита (%)	49,22	50,78	51,90	56,15	58,04
Разходи за социална защита (Общо, млн. лв.)	14997,35	15355,73	16101,62	16850,61	18011,03
Разходи за социална защита при инвалидност (млн. лв.)	1151,95	1161,74	1178,2	1248,296	1313,26
Относителен дял на разходите за социална защита в БВП (%)	17,88	17,19	16,93	16,47	16,42
Относителен дял на разходите за плащания при инвалидност в общите разходи за социална защита (%)	7,68	7,57	7,32	7,41	7,29
Относителен дял на разходите за плащания при инвалидност в произведения БВП (%)	1,37	1,30	1,24	1,22	1,20

Източник (в т.ч. и изчисления по данни от): НСИ. (Разходи за социална защита); (Брутен вътрешен продукт – разходи за крайно използване – национално ниво).

В общия размер на институционализираните плащания при инвалидност в България преобладават тези, извършвани без подоходен тест за преценка на нуждата – 99,99%, и в парична форма – 80,53% (вж. Таблица 10).

Като цяло структурата на социалните плащания при инвалидност в България през периода 2014–2018 г. се запазва – като основно плащане се проявяват пенсиите при инвалидност, с дял в общия размер на социалните плащания при инвалидност през 2018 г. 58,59%, „допълвани“ от социални плащания под формата на услуги по оказване на помощ в ежедневието (с дял в общите разходи за социални плащания при инвалидност през 2018 г. 11,31%), от социални плащания под формата на добавки за чужда помощ¹⁴

¹⁴ Във връзка с „разгръщането“ на системата от социални плащания и услуги за хора с увреждания (влизането в сила на Закона за личната помощ и на чл. 50а от Наредбата за пенсиите и осигурителния стаж), считано от 01.09.2019 г., се променя редът за изплащане на добавката за чужда помощ към пенсиите на ли-

(с дял в общите разходи за социални плащания при инвалидност през 2018 г. 6,89%), от плащания за икономическа интеграция на хора с увреждания (с дял в общите разходи за социални плащания при инвалидност през 2018 г. 3,14%) и плащанията за рехабилитация (с дял в общите разходи за социални плащания при инвалидност през 2018 г. 1,38%).

Таблица 10

Институционализирани плащания от системата за социална защита при инвалидност в България през периода 2014 – 2018 г.

Показатели	2014 г.	2015 г.	2016 г.	2017 г.	2018 г.
Институционализирани плащания при инвалидност от системата за социална защита (общо, млн. лв.)	1151,95	1161,74	1178,19	1248,29	1313,26
Институционализирани плащания при инвалидност, извършвани без преценка на нуждата (общо, млн. лв.)	1151,95	1161,73	1178,19	1248,29	1313,25
Институционализирани плащания при инвалидност в парична форма (общо, млн. лв.)	955,35	977,51	986,78	1027,49	1057,52
Институционализирани плащания при инвалидност, извършвани под формата на пенсии (млн. лв.)	672,48	683,51	693,38	742,73	769,47
Дял на плащанията под формата на пенсии в общия размер на плащанията при инвалидност (%)	58,38	58,84	58,85	59,50	58,59
Институционализирани плащания при инвалидност, извършвани под формата на услуги по оказване на помощ в ежедневието (млн. лв.)	110,04	95,25	97,65	120,24	148,49
Дял на плащанията при инвалидност, извършвани под формата на услуги по оказване на помощ в ежедневието в общия размер на плащанията при инвалидност (%)	9,55	8,20	8,29	9,63	11,31

цата с увреждания, които са подали в Агенцията за социално подпомагане (АСП) заявление-декларация за предоставяне на лична помощ с изричното съгласие, тя да се превежда на АСП след сключване на трудов договор с асистент. За тези лица Националният осигурителен институт (НОИ) е длъжен да превежда на АСП дължимата сума за добавка за чужда помощ за времето от датата на започване на изпълнението на трудовия договор с асистента (винаги от първо число на месеца, следващ месеца на сключване на договора) до края на месеца, в който договорът е прекратен. След като договорът с асистента бъде прекратен, НОИ започва отново да изплаща добавката към пенсията на лицето за периода от първо число на месеца, следващ месеца на прекратяването, до края на месеца, през който е сключен нов трудов договор. (НОИ ще превежда на АСП добавката за чужда помощ, отпусната на лица с увреждания, получаващи лична помощ от асистент).

Показатели	2014 г.	2015 г.	2016 г.	2017 г.	2018 г.
Институционализирани плащания при инвалидност, извършвани под формата на добавки за чужда помощ (млн. лв.)	99,34	97,39	94,82	92,09	90,43
Дял на плащанията под формата на добавки за чужда помощ в общия размер на плащанията при инвалидност (%)	8,62	8,38	8,05	7,38	6,89
Институционализирани плащания при инвалидност, насочени към икономическа интеграция на лица с увреждания (млн. лв.)	43,82	55,03	53,67	55,71	41,18
Дял на плащанията за икономическа интеграция на лица с увреждания в общия размер на плащанията при инвалидност (%)	3,80	4,74	4,56	4,46	3,14
Институционализирани плащания при инвалидност за рехабилитация (млн. лв.)	14,66	16,4	15,99	16,88	18,12
Дял на плащанията при инвалидност за рехабилитация в общия размер на плащанията при инвалидност (%)	1,27	1,41	1,36	1,35	1,38

Източник (в т.ч. и изчисления по данни от): НСИ. (Изплатени обезщетения по функция „Инвалидност“).

Инвалидността е един от покритите осигурителни рискове¹⁵, при чието настъпване пенсионноосигурителната система на България извършва плащания под формата на:

- Пенсии за инвалидност поради общо заболяване, отпускани¹⁶ при установена по експертен път (предимно от медицинска гледна точка) пълна или частична загуба на работоспособността, завинаги или за продължителен период (трайно намалена работоспособност/вид и степен на увреждане не по-малко от 50%) и изпълнен осигурителен стаж (до датата на инвалидизиране) с продължителност, диференцирана в зависимост от възрастта;

¹⁵ Независимо от обстоятелството, че инвалидността е по-скоро характеристика, а не причина за неработоспособността, осигурителната теория (а и практика) възприема инвалидността като осигурителен риск и основа за обособяване на осигуряването при инвалидност като отрасъл на социалното осигуряване (Кацаров, Теория на общественото осигуряване. Част II, 1967, стр. 345 и сл.).

¹⁶ В основната си част режимът на пенсиите за инвалидност поради общо заболяване е регламентиран с разпоредбите на Кодекса за социално осигуряване (КСО) – чл. 74 - 77. (Кодекс за социално осигуряване).

- Пенсии за инвалидност поради трудова злополука и професионална болест, отпускани¹⁷ при установена по експертен път (предимно от медицинска гледна точка) пълна или частична загуба на работоспособността, завинаги или за продължителен период (трайно намалена работоспособност/вид и степен на увреждане не по-малко от 50%) с професионален характер (установена причинно-следствена връзка между състоянието на трайно намалената работоспособност, предизвикано от болест или злополука, и неблагоприятното въздействие на специфичните фактори на работната среда), независимо от продължителността на осигурителния стаж;

- добавки за чужда помощ, отпускани на пенсионерите с трайно намалена работоспособност/вид и степен на увреждане над 90 на сто, които постоянно се нуждаят от чужда помощ, в размер 75 на сто от социалната пенсия за старост;

- помощи за профилактика и рехабилитация, отпускани с двойка цел – предотвратяване на последващи усложнения и влошаване на здравословното и функционално състояние на инвалидизиралите се лица, от една страна, а от друга – подпомагане процеса на възстановяване, реактивиране и социализация на инвалидите.

Пенсиите за инвалидност поради общо заболяване се отпускат в размер, определян по логиката на механизма на определяне размерите на пенсиите за осигурителен стаж и възраст – като произведение от средномесечния осигурителен доход за страната за 12 календарни месеца преди месеца на отпускане на пенсията, индивидуалния коефициент на пенсионера и продължителността на осигурителния стаж с тежест 1,2% за всяка година стаж (и съответната пропорционална част, в зависимост от броя на месеците). В случай, че към момента на инвалидизирането осигуреното лице е на възраст, по-ниска от възрастта, на която би придобило право на пенсия за осигурителен стаж и възраст по реда на чл. 68, ал. 1 и 2 от КСО, разликата между възрастта му, но не по-рано от навършване на 16 години, и възрастта по чл. 68, ал. 1 от Кодекса за социално осигуряване се признава за осигурителен стаж, като признатото време се редуцира с коефициент според степента на трайно намалената работоспособност/вид и степен на увреждане – 0,5 (за лица с трайно намалена работоспособност/вид и степен на увреждане от 50 до 70,99 на сто), 0,7 (за лица с трайно намалена работоспособност/вид и степен на увреждане от 71 до 90 на сто) или 0,9 (за лица с трайно намалена работоспособност/вид и степен на увреждане над 90 на сто).

Размерът на пенсиите за инвалидност поради трудова злополука и професионална болест се определя като произведение от средномесечния

¹⁷ В основната си част режимът на пенсиите за инвалидност поради общо заболяване е регламентиран с разпоредбите на КСО – чл. 78 - 79. (Кодекс за социално осигуряване).

осигурителен доход за страната за 12 календарни месеца преди месеца на отпускане на пенсията, индивидуалния коефициент на пенсионера и коефициенти според степента на трайно намалената работоспособност/вид и степен на увреждане – 0,4494 (за лица с трайно намалена работоспособност/вид и степен на увреждане над 90 на сто), 0,3932 (за лица с трайно намалена работоспособност/вид и степен на увреждане от 71 до 90 на сто) и 0,3371 (за лица с трайно намалена работоспособност/вид и степен на увреждане от 50 до 70,99 на сто). Размерът на пенсиите за инвалидност поради общо заболяване не може да бъде по-нисък от размера на пенсията, изчислен за пенсия за инвалидност поради общо заболяване.

Пенсиите за инвалидност не могат да бъдат отпускани в размер, по-нисък от минималните размери за съответните видове пенсии (инвалидност поради общо заболяване или поради трудова злополука и професионална болест, определяни в % от минималния размер на пенсията за осигурителен стаж и възраст в зависимост от степента на трайно намалената работоспособност/вид и степен на увреждане.

Основните параметри, регистрирани на изхода на публичното пенсионно осигуряване при инвалидност, са показателни за неговото текущо състояние, организационно равнище на предоставяните плащания и потенциал за трансформация на осигурителния принос на осигурените лица. По данни на НОИ:

- Броят на пенсионерите с водеща лична пенсия за инвалидност през периода 2014–2019 г. намалява от 384 122 през 2014 г. на 382 168 през 2019 г. (вж. табл. 11);

Таблица 11
Брой пенсионери и пенсии за инвалидност в България
през периода 2014–2018 г.

Показатели	2014 г.	2015 г.	2016 г.	2017 г.	2018 г.	2019 г.
Брой пенсионери с водеща лична пенсия за инвалидност	384122	388575	390640	390937	390450	382168
Брой лични пенсии за инвалидност	388418	392681	394599	394488	393845	385376
Брой новоотпуснати лични първи пенсии за инвалидност	30246	29193	26403	25722	26002	22544
Брой новоотпуснати лични втори, трети и четвърти пенсии за инвалидност	28	24	17	172	16	17

Източник (в т.ч. и изчисления по данни от): НОИ. (Статистически годишник „Пенсии” - по години).

- Броят на личните пенсии за инвалидност през периода 2014–2019 г. намалява от 388 418 през 2014 г. на 385376 през 2019 г. (вж. Таблица 11);

- Броят на новоотпуснатите лични първи пенсии за инвалидност през периода 2014–2019 г. намалява от 30246 през 2014 г. на 22544 през 2019 г. (вж. Таблица 11);

- Броят на новоотпуснатите лични втори, трети и четвърти пенсии за инвалидност през периода 2014–2019 г. намалява от 28 през 2014 г. на 17 през 2019 г. (вж. Таблица 11);

- Средният основен месечен размер на отпуснатите и на новоотпуснатите лични първи пенсии за инвалидност през периода 2014–2019 г. нараства и през 2019 г. е 270,63 лв. за отпуснатите пенсии при инвалидност поради общо заболяване, 279,25 лв. при отпуснатите пенсии за инвалидност поради трудова злополука и професионална болест, 240,04 лв. при новоотпуснатите пенсии при инвалидност поради общо заболяване и 248,00 лв. при новоотпуснатите пенсии при инвалидност поради трудова злополука и професионална болест (вж. табл. 12);

Таблица 12

Средни основни месечни размери на пенсии за инвалидност (2014 – 2019 г.)

Показатели	2014 г.	2015 г.	2016 г.	2017 г.	2018 г.	2019 г.
Среден месечен размер на осиг. доход (лв.)	683,34	726,4	770,07	821,51	889,9	986,52
Среден основен месечен размер на отпуснатите лични първи пенсии за ИОЗ (лв.)	211,32	215,98	221,98	245,97	255,86	270,63
Среден основен месечен размер на отпуснатите лични първи пенсии за ИТПБ (лв.)	217,03	221,5	228,28	252,83	263,57	279,25
Среден основен месечен размер на отпуснатите лични първи пенсии за ИОЗ в % от средния месечен размер на осиг. доход	30,92	29,73	28,83	29,94	28,75	27,43
Среден основен месечен размер на отпуснатите лични първи пенсии за ИТЗПБ в % от средния месечен размер на осиг. доход	31,76	30,49	29,64	30,78	29,62	28,31
Среден основен месечен размер на новоотпуснатите пенсии за ОСВ (чл. 68 от КСО, лв.)	324,91	348,09	360,12	379,74	406,03	425,37

Показатели	2014 г.	2015 г.	2016 г.	2017 г.	2018 г.	2019 г.
Среден основен месечен размер на новоотпуснатите пенсии за ИТЗПБ (лв.)	203,9	187,68	193,36	219,78	239,66	248
Среден основен месечен размер на новоотпуснатите лични първи пенсии за ИОЗ в % от средния месечен размер на осиг. доход	29,42	27,78	26,85	27,64	27,15	24,33
Среден основен месечен размер на новоотпуснатите лични първи пенсии за ИТЗПБ в % от средния месечен размер на осиг. доход	29,84	25,84	25,11	26,75	26,93	25,14
Среден основен месечен размер на новоотп. лични първи пенсии за ИОЗ в % средния осн. мес. Размер на новотпуснатите пенсии за ОСВ	61,88	57,96	57,41	59,80	59,50	56,43
Среден основен мес. размер на новоотпуснатите лични първи пенсии за ИТЗПБ в % средния осн. мес. размер на новотпуснатите пенсии за ОСВ	62,76	53,92	53,69	57,88	59,03	58,30

Източник (в т.ч. и изчисления по данни от): НОИ. (Статистически годишник „Пенсии“ - по години).

- Независимо от нарастването в номинално изражение на размера на отпуснатите пенсии за инвалидност през периода 2014–2019 г., равнището на компенсиране, измерено чрез съпоставяне размерите на отпуснатите пенсии със средния месечен размер на осигурителния доход за съответната година, намалява от 30,92% през 2014 г. на 27,43% през 2019 при пенсиите за инвалидност поради общо заболяване и от 31,76% през 2014 г. на 28,31% през 2019 при пенсиите за инвалидност поради трудова злополука и професионална болест (вж. Таблица 12);

- Независимо от нарастването в номинално изражение на размера на новоотпуснатите лични първи пенсии за инвалидност през периода 2014–2019 г., равнището на компенсиране, измерено чрез съпоставяне размерите на новоотпуснатите пенсии със средния месечен размер на осигурителния доход за съответната година, намалява от 29,42% през 2014 г. на

24,33% през 2019 при пенсиите за инвалидност поради общо заболяване и от 29,84% през 2014 г. на 25,14% през 2019 при пенсиите за инвалидност поради трудова злополука и професионална болест (вж. Таблица 12);

- Независимо от нарастването в номинално изражение на размера на новоотпуснатите лични първи пенсии за инвалидност през периода 2014–2019 г., равнището им спрямо средния основен месечен размер на новоотпусканите пенсии за осигурителен стаж и възраст (чл. 68 от КСО) намалява от 61,88% през 2014 г. на 56,43% през 2019 при пенсиите за инвалидност поради общо заболяване и от 62,76% през 2014 г. на 58,30% през 2019 при пенсиите за инвалидност поради трудова злополука и професионална болест (вж. Таблица 12);

- Средната продължителност на получаване на една пенсия за инвалидност през периода 2014–2019 г., определяна към момента на нейното прекратяване (поради смърт или рехабилитиране), като цяло се запазва, като отчетените стойности на показателя се изменят в границите от 10,5 до 11,4 години при пенсиите за инвалидност поради общо заболяване и от 32,7 до 34,8 години при пенсиите за инвалидност поради трудова злополука и професионална болест (вж. Таблица 13);

- Средната продължителност на получаване на една пенсия при инвалидност поради общо заболяване, определена при нейното прекратяване поради смърт, през периода 2014–2019 г. нараства от 11,8 години през 2014 г. на 13,4 г. през 2019 г. Средната продължителност на получаване на една пенсия при инвалидност поради трудова злополука и професионална болест, определена при нейното прекратяване поради смърт, през периода 2014–2019 г. варира в границите от 35,2 години през 2014 г. до 37,9 години през 2019 г. (вж. Таблица 13);

- Средната продължителност на получаване на една пенсия при инвалидност поради общо заболяване, определена при нейното прекратяване поради рехабилитиране, през 2019 г. е 6,3 години, а през периода 2014–2019 г. варира от 6 години (през 2017 и 2018 г.) до 6,6 г. (през 2015 г.). Средната продължителност на получаване на една пенсия при инвалидност поради трудова злополука и професионална болест, определена при нейното прекратяване поради рехабилитиране, през 2019 г. е 12,5 години, а през периода 2014–2019 г. варира в границите от 11,7 години през 2015 г. до 16,8 години през 2018 г. (вж. табл. 13);

- Средният индивидуален коефициент на пенсионерите с новоотпуснати лични първи пенсии за инвалидност през периода 2014–2019 г. е по-нисък спрямо средния индивидуален коефициент на пенсионерите с новоотпуснати лични първи пенсии за осигурителен стаж и възраст (вж. табл. 14);

Таблица 13

Средна продължителност на получаване на пенсия за инвалидност

Средна продължителност на получаване на:	2014 г.	2015 г.	2016 г.	2017 г.	2018 г.	2019 г.
Пенсия за ИОЗ при прекратяване поради смърт или рехабилитиране	10,5	10,7	10,8	11,2	11,4	11,2
Пенсия за ИТЗПБ при прекратяване поради смърт или рехабилитиране	33	32,7	33,7	33,6	34,8	33,4
Пенсия за ИОЗ при прекратяване поради смърт	11,8	12,1	12,4	12,7	13,1	13,4
Пенсия за ИТЗПБ при прекратяване поради смърт	35,2	35,7	36,8	36	36,3	37,9
Пенсия за ИОЗ при прекратяване поради рехабилитиране	6,2	6,6	6,2	6	6	6,3
Пенсия за ИТЗПБ при прекратяване поради рехабилитиране	15,2	11,7	13,7	12,7	16,8	12,5

Източник: НОИ. (Статистически годишник "Пенсии" - по години).

Таблица 14

Среден индивидуален коефициент и среден осигурителен стаж на пенсионерите

Показатели	2014 г.	2015 г.	2016 г.	2017 г.	2018 г.	2019 г.
Среден инд. коефициент на пенсионерите с новоотпуснатата лична първа пенсия за ОСВ	1,203	1,206	1,225	1,174	1,093	1,103
Среден инд. коефициент на пенсионерите с новоотпуснатата лична първа пенсия за ИОЗ	0,911	0,915	0,892	0,872	0,839	0,789
Среден инд. коефициент на пенсионерите с новоотпуснатата лична първа пенсия за ИТЗПБ	1,145	0,881	0,861	0,901	0,944	0,952
Среден действителен осиг. стаж на пенсионерите с отпуснати лични първи пенсии за ИОЗ	21,9	21,8	21,6	21,4	21,2	21
Среден признат осиг. стаж на пенсионерите с отпуснати лични първи пенсии за ИОЗ	12,7	12,8	12,9	13	13,1	13,2
Среден действителен осиг. стаж на пенсионерите с новоотпуснати лични първи пенсии за ИОЗ	18,5	19,1	18,4	17,7	17	16,5

Източник: НОИ. (Статистически годишник "Пенсии" - по години).

- Средният действителен осигурителен стаж на пенсионерите с отпуснати лични първи пенсии за инвалидност поради общо заболяване през периода 2014–2019 г. намалява от 21,9 г. през 2014 г. до 21 г. през 2019 г., а средният признат осигурителен стаж през същия период нараства от 12,7 г. през 2014 г. до 13,2 г. през 2019 г. Средният действителен осигурителен стаж на пенсионерите с новоотпуснати лични първи пенсии за инвалидност поради общо заболяване през периода 2014–2019 г. варира от 16,5 г. през 2019 г. до 19,1 г. през 2015 г. (вж. табл. 14).

Показателни за осигурителния профил на закрилата при инвалидност в България са и официално оповестяваните от НОИ данни за разходите за пенсии за инвалидност, за добавки за чужда помощ и за помощи за профилактика и рехабилитация през периода 2014–2019 г. (вж. табл. 15):

Таблица 15

Разходи за пенсии при инвалидност, добавки за чужда помощ и помощи за профилактика и рехабилитация за сметка на фонд „Пенсии“, фонд „Пенсии за лицата по чл. 69“ и фонд „Трудова злополука и професионална болест“ в България през периода 2014–2018 г.

Разходи за:	2014 г.	2015 г.	2016 г.	2017 г.	2018 г.	2019 г.
Пенсии за ИОЗ (хил. лв.)	1066281,693	1104228,821	1136015,375	1203163,224	1311082,995	1356310,938
Пенсии за ИТЗПБ (хил. лв.)	37269,834	36021,101	34915,323	34483,559	35013,81	34769,311
Добавки за чужда помощ (хил. лв.)	84739,58	82257,053	78987,294	75664,547	73473,686	72024,002
Помощи за профилактика и рехабилитация (хил. лв.)	474,2	436,1	502,8	555,7	513	438,5
Общо разходи за пенсии, добавки и помощи (хил. лв.)	1188765,307	1222943,075	1250420,792	1313867,03	1420083,491	1463542,751
Разходи за пенсии, добавки и помощи в % спрямо общите разходи за социална защита	7,93	7,96	7,77	7,80	7,88	x
Разходи за пенсии, добавки и помощи в % спрямо общите разходи за закрила при инвалидност	103,20	105,27	106,13	105,25	108,13	x

Източник (в т.ч. и изчисления по данни от): НОИ. (Статистически годишник "Пенсии" – по години); (Демография, икономика и социално осигуряване 2019 г. (динамични редове). Статистически справочник); (Разходи за социална защита).

- общият размер на разходите за пенсии за инвалидност поради общо заболяване, отпускани от фонд „Пенсии“ и фонд „Пенсии за лицата по чл. 69“, през периода 2014–2019 г. нараства и през 2019 г. е 1 353 136,995 хил. лв.;

- общият размер на разходите за пенсии за инвалидност поради трудова злополука и професионална болест, отпускани от фонд „Трудова злополука и професионална болест, през периода 2014–2019 г. като цяло намалява и през 2019 г. е 34 769,311 хил. лв.;

- общият размер на изплатените добавки за чужда помощ през периода 2014–2019 г. намалява и през 2019 г. е 72 024,002 хил. лв.;

- общият размер на изплатените помощи за профилактика и рехабилитация през периода 2014–2019 г. варира от 436,1 хил. лв. (през 2015 г.) до 555,7 хил. лв. (през 2017 г.) и през 2019 г. е 438,5 хил. лв.;

- общият размер на разходите за пенсии при инвалидност, добавки за чужда помощ и помощи за профилактика и рехабилитация през периода 2014–2019 г. нараства и през 2019 г. е 1 463 542,751 хил. лв.;

- общият размер на разходите за пенсии при инвалидност, добавки за чужда помощ и помощи за профилактика и рехабилитация през 2018 г. представлява 7,88% от общите разходи за социална защита и 108,13% от разходите за социална защита при инвалидност, отчетени от НСИ.

5. Необходимост и възможности за развитие на организационната рамка на плащанията от публичното пенсионно осигуряване при инвалидност в България

Преценката на необходимостта и очертаването на възможностите за развитие на организационната рамка на плащанията от публичното пенсионно осигуряване при инвалидност в България следва да бъдат извършвани не като самоцел, а при отчитане на системния характер, целевата насоченост и взаимовръзките между институционализираните социални плащания, като се има предвид обстоятелството, че пенсиите са основен, но далеч не и единствен елемент от инструментариума на закрилата при инвалидност. Те се отличават със свои специфични социално-икономически измерения. Тяхното основно предназначение е да заместват загубен трудов доход (или да компенсират невъзможността да бъде реализиран трудов доход), при което се превръщат в източник (понякога основен или дори единствен) на средства за удовлетворяване на обичайни, а не на специфични текущи потребности. Ако приемем, че обичайните текущи потребности на лицата се удовлетворяват за сметка на текущ трудов или заместващ трудовия доход, то удовлетворяването на специфичните потребности, съпътстващи инвалидността, би следвало да се осъществява

(изцяло или в преобладаващата си част) както чрез институционализираните социални плащания със специфично целево предназначение (за обгрижване, за настаняване на лица с увреждания, за подкрепа в домашна среда, за рехабилитация, за икономическа и социална интеграция на хора с увреждания и т.н.), така и за сметка на допълнителния ресурс, оставащ на разположение за лично потребление, чрез предоставяните данъчни облекчения и освобождаването на лицата с увреждания от заплащане на някои такси (принципно обвързани с основните проблеми пред тяхната социализация в обществото – заетост, образование, мобилност и др.).

На тази основа, в условията на разгърната и разгръщаща се система от социални плащания и координирано институционално взаимодействие в рамките на социалната защита, проявяващи се и в рамките на закрилата при инвалидност, се очертава необходимостта от преосмисляне на социалната философия на плащанията от публичното пенсионно осигуряване, при което отпускането на пенсиите да продължи да отчита медицинските измерения на влошеното здравословно и функционално състояние и физическата инвалидност, но да бъде обвързано и с експертиза на общата и професионалната нетрудоспособност. Това изисква промени в организационната рамка на публичните пенсии за трудова дейност, които, без претенции за изчерпателност и детайлна разработеност, могат да бъдат представени по следния начин:

- законово ограничаване на възможността за получаване на пенсии за инвалидност в случаите, в които лицето реално упражнява трудова дейност (особено в условията на разгърната система от целеви социални плащания). Основание за подобно предложение дават текстовете на относими Конвенции на МОТ (№№ 37¹⁸, 38¹⁹, 102²⁰ и 128²¹), описващи

¹⁸ Конвенция № 37 относно осигуровката инвалидност (индустрия и др.), 1933 г. Осигуреният има право на пенсия за инвалидност, когато е засегнат от обща нетрудоспособност, която го лишава от възможността да си доставя чрез своя труд достатъчно възнаграждение - чл. 4, т. 1, а пенсията може да бъде изцяло или частично спряна, докато заинтересуваният продължава да заема служба, за която е осигурен при режимите, установени специално за служителите, а така също, докато професионалният доход на заинтересувания надминава определен размер - чл. 9, т. 2, б. „б“. Конвенцията е ратифицирана от България през 1949 г. (Сборник, 1992, стр. 301 и сл.).

¹⁹ Конвенция № 38 относно осигуровката инвалидност (земеделие), 1933 г. Осигуреният има право на пенсия за инвалидност, когато е засегнат от обща нетрудоспособност, която го лишава от възможността да си доставя чрез своя труд достатъчно възнаграждение - чл. 4, т. 1, а пенсията може да бъде изцяло или частично спряна, докато заинтересуваният продължава да заема служба, за която е осигурен при режимите, установени специално за служителите, а така също, докато професионалният доход на заинтересувания надминава определен размер - чл. 9, т. 2, б. „б“. Конвенцията е ратифицирана от България през 1949 г. (Сборник, 1992, стр. 310 и сл.).

осигурителния случай и възможностите за прекратяване или редуциране на отпускните пенсии, ако получаващите ги лица упражняват доходносна дейност;

- в случаите на упражняване на трудова дейност от лица с установена по експертен път инвалидност (трайно намалена работоспособност/вид и степен на увреждане), плащания да бъдат отпускани в размер, компенсиращ евентуални намаления на размера на текущото възнаграждение (поради невъзможност за пълноценно участие в трудовия процес или насочване на нова работа) спрямо размера на възнаграждението, получавано преди настъпването на инвалидността, а отпускните пенсии за инвалидност да бъдат прекратявани или изплащани в намален размер. Като пример в това отношение може да бъде посочена практиката на редица страни от ЕС (Германия, Франция, Люксембург, Естония, Полша, Словения, Хърватия, Великобритания, Швеция, Дания, Финландия, Ирландия), в които, по законодателен път, при упражняване на трудова (или друга доходносна) дейност е предвидено прекратяване изплащането на пенсия за инвалидност или изплащане на отпускната пенсия за инвалидност в намален размер²²;

- пенсията за инвалидност с контрибутивен характер да бъдат отпускани в размер, съобразен с размера на дохода, необходим за удовлетворяване на обичайните потребности на лицата в работоспособна възраст, диференциран съобразно осигурителния принос (оценяван въз основа на продължителността на осигурителния стаж и размера на осигурителния доход, от който са определяни абсолютните размери на осигурителните вноски). Като пример в това отношение може да бъде посочена практиката

²⁰ Покритият риск включва определена степен на неспособност да се упражнява каквато и да е доходносна дейност, когато тази неспособност е постоянна или е налице след изтичане на периода на изплащане на обезщетение за болест – чл. 54. (Конвенция № 102 на Международната организация на труда за социална сигурност (минимални стандарти), 1952 г.).

²¹ Осигурителният случай включва неспособност в определена степен лицето да се занимава с каквато и да е платена заетост, когато се предполага, че това състояние ще е постоянно или когато това състояние не се е променило към момента на изтичане на установения период на временна или първоначална неработоспособност – чл. 8, а изплащането на пенсия за инвалидност може да бъде прекратено, когато получателят упражнява доходносна дейност – чл. 31. (Конвенция № 128 о пособиях по инвалидности, по старости и по случаю потери кормильца). Чл. 4 от Препоръка № 131 на МОТ изисква при преценката на инвалидността да бъде отчитана неспособността за извършване на каквато и да била дейност, носеща съществени възнаграждения. (Рекомендация № 131 о пособиях по инвалидности, по старости и по случаю потери кормильца).

²² Нормативната регламентация на закрилата при инвалидност по страни е общодостъпна на сайта на Европейската комисия. (Missoc Comparative Tables. V. Invalidität)

в редица страни от ЕС, в част от които пенсиите за инвалидност се определят във фиксиран размер (Естония, Ирландия и Великобритания – без да бъде коментиран контрибутивният характер на отпусканите там плащания при инвалидност), а в друга (Чехия, Полша, Люксембург) – пенсията при инвалидност, като размер, е двукомпонентна и по специфичен начин отчита осигурителния принос (единият компонент обикновено е с фиксиран размер, със или без отчитане продължителността на участие в осигуряването, а другият – с променлив, обвързан с осигурителния принос размер);

- периодите на получаване на пенсия за инвалидност, ако не са зачетени на друго основание, да бъдат зачетани за осигурителен стаж, без да се дължат осигурителни вноски, в контекста на системните връзки и координираността между пенсиите за трудова дейност и изпълнение на общите изисквания за придобиване право на пенсия за осигурителен стаж и възраст.

Заклучение

През 2008 г. Република България ратифицира Конвенция № 102 на МОТ за социална сигурност (минимални стандарти), 1952 г., в обхват, изключващ закрилата при безработица и закрилата при инвалидност. Направените изключения могат да бъдат обяснени със спецификата на националното ни законодателство, които, според становището на създадената в Министерството на труда и социалната политика междуведомствена работна група, не позволяват постигане на необходимото съответствие на предоставяната закрила със стандартите за плащанията в тези две области на социалната сигурност²³. През 2015 г., след проведени консултации и установени възможности за удовлетворяване изискванията на стандартите за плащанията при безработица без допълнително натоварване на системата на публичните финанси, са предприети съответните действия и със Закон, обнародван в Държавен вестник, бр. 47 от 21 юни 2016 г., България оповестява поемането на ангажимент и в тази област на социалната сигурност²⁴. Извън обхвата на поетите ангажименти по прилагане разпо-

²³ Не по-малко от 45% от предишните доходи за обезщетенията при безработица и не по-малко от 40% от предишните доходи след 15-годишен период на осигуряване с вноски или заетост за пенсиите при инвалидност. (Бонева, 2008)

²⁴ Присъединяване към раздели, които не са били посочени при ратификацията ѝ от съответната държава, се осъществява чрез уведомяване на Генералния директор на Международното бюро по труда. (Проект на Закон за изменение на Закон за ратифициране на Конвенция № 102 на Международната организация на труда за социална сигурност (минимални стандарти), 1952 г. (Обн., ДВ, бр. 54 от 13.06.2008 г.))

редбите на Конвенция № 102 на МОТ за социална сигурност (минимални стандарти), 1952 г., и към момента, остава закрилата при инвалидност.

Резултатите от научноизследователската работа не само отразяват постигнатото организационно равнище, но и позволяват да бъдат очертани насоките за оптимизиране организационната рамка на плащанията от публичното пенсионно осигуряване при инвалидност. Формулираните предложения, макар и само маркирани и без претенции за уникалност и безалтернативност, при евентуална реализация, могат да разкрият притежавания капацитет за повишаване равнището на предоставяните плащания в изпълнение на изискванията на стандартите на закрилата при инвалидност и в рамките на разполагаемия ресурс.

Използвани източници

- Ausgaben: wichtigste Ergebnisse [SPR_EXP_SUM]*. (н.д.). Извлечено от Евростат:
https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/spr_exp_sum/default/table?lang=de
- BIP und Hauptkomponenten (Produktionswert, Ausgaben und Einkommen)*. (н.д.). Извлечено от Евростат: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/nama_10_gdp/default/table?lang=de
- Bruttoinlandsprodukt zu Marktpreisen (Jeweilige Preise, Euro pro Kopf)*. (н.д.). Извлечено от Евростат: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/NAMA_10_PC_custom_35803/default/table?lang=de
- Einnahmen nach Typen [SPR_REC_SUMT\$DEFAULTVIEW]*. (н.д.). Извлечено от Евростат: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/spr_rec_sumt/default/table?lang=de
- Missoc Comparative Tables. V. Invalidität*. (н.д.). Извлечено от MISSOC: <https://www.missoc.org/missoc-information/missoc-vergleichende-tabellen-datenbank/?lang=de&y=1054>
- Tabellen pro Leistungen - alle Funktionen [SPR_EXP_FTO_custom_82314]*. (н.д.). Извлечено от Евростат: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/SPR_EXP_FTO_custom_82314/default/table?lang=de
- Tabellen pro Leistungen - Funktion Invalidität/Gebrechen [SPR_EXP_FDI_custom_47794]*. (н.д.). Извлечено от Евростат: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/SPR_EXP_FDI_custom_47794/default/table
- Андреева, М., К. Каменов. (1995). *Въведение в кибернетиката*. Свищов: АИ „Ценов“.
- Бонева, Д. (2008). *Ратифицирането от България на Конвенция 102 на МОТ по социалната сигурност (минимални стандарти)*.

- Извлечено от НОИ. Бюлетин, бр. 5: https://www.nssi.bg/images/bg/users/infomaterials/izdania/buletin/2008/5_08.pdf
- Брайкова, Т. (2000). *Теория на социалната политика*. София: Парадигма.
- Брутен вътрешен продукт - разходи за крайно използване - национално ниво.* (н.д.). Извлечено от НСИ: <https://www.nsi.bg/bg/content/2212/%D0%B1%D0%B2%D0%BF-%D0%B0%D0%B7%D1%85%D0%BE%D0%B4%D0%B8-%D0%B7%D0%B0-%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B9%D0%BD%D0%BE-%D0%BF%D0%BE%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5-%D0%BD%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%B0>
- Георгиев, Здр., Йорданов., Пл. (2001). *Теория на социалното осигуряване*. Свищов: АИ „Ценов“.
- Георгиев, Здр., Йорданов., Пл. (2003). *Пенсионно и здравно осигуряване*. Свищов: АИ „Ценов“.
- Демография, икономика и социално осигуряване 2019 г. (динамични редове). Статистически справочник.* (н.д.). Извлечено от НОИ: https://www.nssi.bg/images/bg/about/statisticsandanalysis/statistics/pokazатели/Demografia_2019.pdf
- Димова, Д. (1993). *Социална политика и социално осигуряване*. София: Люрен.
- Димова, Д. (1999). *Осигурителни и социалнозащитни стратегии*. София: Тракия - М.
- Димова, Д. (2000). *Социална политика*. София: Тракия - М.
- Изплатени обезщетения по функция „Инвалидност“.* (н.д.). Извлечено от НСИ: Източник (в т.ч. и изчисления по данни от): НСИ.
- Илиев, Б., Врачовски, Д., Ерусалимов, Р., Йорданов, Пл., Василев, В., Пантелеева, С., Панева, Ан. (2011). *Икономически профил на индивидуалната и социалната сигурност в условията на пазарно стопанство*. Свищов: АИ „Ценов“.
- Йотов, Й. (2000). *Актюерство*. Свищов: АИ „Ценов“.
- Кацаров, И. (1957). *Обществено осигуряване на работниците и служителите*. София: Наука и изкуство.
- Кацаров, И. (1967). *Теория на общественото осигуряване. Част II*. Свищов.
- Кодекс за социално осигуряване.* (н.д.). ДВ, бр. 110 от 1999 г.
- Колектив. (1994). *Социална защита на бедните, безработните и потребителите при прехода към пазарна икономика*. София: Издателство на БАН.
- Конвенция № 102 на Международната организация на труда за социална сигурност (минимални стандарти), 1952 г.* (н.д.). ДВ, бр. 54 от 2008 г.
- Конвенция № 128 о пособиях по инвалидности, по старости и по случаю потери кормильца.* (н.д.). Извлечено от Электронный фонд право-

вой и нормативно-технической документации: <http://docs.cntd.ru/document/901766128>

Методология. Европейска система за интегрирана статистика на социалната защита. (н.д.). Извлечено от НСИ: https://www.nsi.bg/sites/default/files/files/metadata/Social_1_Methodology.pdf

Мръчков, В. (2019). *Осигурително право.* София: Сиби.

НОИ ще превежда на АСП добавката за чужда помощ, отпусната на лица с увреждания, получаващи лична помощ от асистент. (н.д.). Извлечено от НОИ: <https://www.nssi.bg/newsbg/5664-reddobavkaasp>

Описание на схемите за социална защита. (н.д.). Извлечено от НСИ: <https://www.nsi.bg/bg/content/4074/%D1%81%D0%BE%D1%86%D0%B8%D0%B0%D0%BB%D0%BD%D0%B0-%D0%B7%D0%B0%D1%89%D0%B8%D1%82%D0%B0>

Павлов, Н. (1998). *Социално осигуряване (организационно-управленски аспекти).* Свищов: АИ „Ценов“.

Проект на Закон за изменение на Закон за ратифициране на Конвенция № 102 на Международната организация на труда за социална сигурност (минимални стандарти), 1952 г. (Обн., ДВ, бр. 54 от 13.06.2008 г.). (н.д.). Извлечено от МС: Портал за обществени консултации: <http://www.strategy.bg/publicconsultations/View.aspx?lang=bg-BG&Id=2035>

Разходи за социална защита. (н.д.). Извлечено от НСИ: <https://www.nsi.bg/bg/content/4078/%D1%80%D0%B0%D0%B7%D1%85%D0%BE%D0%B4%D0%B8-%D0%B7%D0%B0-%D1%81%D0%BE%D1%86%D0%B8%D0%B0%D0%BB%D0%BD%D0%B0-%D0%B7%D0%B0%D1%89%D0%B8%D1%82%D0%B0>

Рекомендация № 131 о пособиях по инвалидности, по старости и по случаю потери кормильца. (н.д.). Извлечено от Электронный фонд правовой и нормативно-технической документации: <http://docs.cntd.ru/document/901766174>

Сборник. (1992). *Международните трудови конвенции в България.* София.

Спиридонова, Н. В. (2013). *Теоретически анализ на икономическите системи.* Питер.

Средкова, К. (2012). *Осигурително право.* София: Сиби.

Статистически годишник „Пенсии“ - по години. (н.д.). Извлечено от НОИ: <https://www.noi.bg/aboutbg/st/statistic/152-pensions>